

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 64.01

Гончарова С. Ю.

Буряк І. В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВА ТА ЙОГО РОЛІ В ЕКОНОМІЦІ

Статтю присвячено питанням опрацювання сутності поняття «домогосподарство», запропоноване авторське трактування дефініції «домогосподарства». Розглянуто основні загальноприйняті (класичні) функції домогосподарств, додатково виділені та синтезовані (поєднані) функції. Запропонований авторський підхід до складу та змісту функцій домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, сім'я, функції домогосподарств, споживча функція, відтворювальна функція, ощадно-інвестиційна функція, господарсько-побутова функція, організаційно-виробнича функція.

Постановка проблеми. Термін «домогосподарство» сьогодні широко використовується в різних країнах світу. Не дивлячись на його розповсюдженість, спостерігається відсутність єдності у визначенні цього поняття. Найчастіше поняття «домогосподарство» ототожнюють із поняттям «сім'я». Але, необхідно чітко розрізняти значення цих термінів, хоча найбільш характерні ознаки домогосподарства та сім'ї найчастіше збігаються. Більше того, сім'я є ядром домогосподарства.

Слід підкреслити, що рівень близькості понять «домогосподарство» і «сім'я», як правило, пов'язана із соціокультурними особливостями суспільства, залежить від релігії, панівної моралі та економічної ментальності. Поширеною думкою є те, що в романських країнах, таких як Італія, Іспанія, країнах Латинської Америки, вже традиційно склалося, що сім'ї та домогосподарства близькі один до одного та менш «автомізовані», ніж в англосаксонських країнах, наприклад у США. Це означає, що молодий італієць, навіть якщо він заводить власну сім'ю, все одно продовжує тісно спілкуватися зі своїми батьками та іншими родичами, допомагаючи їм та отримуючи від них матеріальну підтримку. Навпаки, в США загальноприйнятим є те, що молоді американці рано «відриваються» від батьків та інших членів сім'ї, «пробиваючи собі шлях у житті» тільки за допомогою власних коштів і зусиль [1].

Незважаючи на те, що кожне домогосподарство є індивідуальним за своєю формою, його соціальна сутність та економічна природа визначається економічним ладом суспільства, який зображає, перш за все, досягнутий ним рівень матеріальної, духовної та моральної культури [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що питаннями домогосподарств, визначення їх місця у соціально-економічній системі суспільства та розвитку економіки країни присвячені праці багатьох вітчизняних і закордонних вчених. Західна економічна думка щодо вивчення домогосподарств бере свій початок ще з праці Ксенофонта «Домострой» та знаходить своє гідне продовження у роботах Ф. Кене, В. Петті, А. Сміта, Ж. Сея,

М. Фрідмена, Ф. Модільяні, Г. Беккера та інших. Дослідження сучасних тенденцій функціонування домогосподарств в економіці посідають гідне місце в колі інтересів Є. Болотіної, Н. Іванової, О. Зухба, О. Марець, О. Міроненко, М. Муислової, О. Шубної та інших [2; 3; 4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує значна кількість досліджень, що стосуються становлення домогосподарства як окремої економічної ланки, але спостерігається ототожнення його з поняттям «сім'я». В Україні дослідження економічної природи домогосподарства тільки починаються. Важливо виділити, що в сучасних умовах домогосподарства та їх функції охоплюють всі сфери економічної діяльності й відіграють важливу роль у розвитку країни, особливо на фоні глобалізаційних процесів, що відбуваються у світі.

Метою статті є дослідження сутності дефініції «домогосподарство» та визначення відмінностей із поняттям «сім'я», узагальнення основних функцій домогосподарства та їх ролі у соціально-економічному розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеристику домогосподарства необхідно починати з розмежування понять «домогосподарство» та «сім'я». Отже, сім'я – це соціальний інститут, базова ланка суспільства, що ґрунтуються на шлюбних або любовних зв'язках, пов'язана кровними узами, загальним веденням господарства та взаємною відповідальністю. Сім'я створюється з метою народження та виховання дітей. Ця група людей об'єднана сімейно-родинними зв'язками, але не обов'язково проживає під одним дахом і не обов'язково має загальний бюджет.

Визначень поняття «домогосподарство» досить багато, і, з огляду на його багатогранність, воно є об'єктом дослідження багатьох галузей науки, що впливає на неоднозначність тлумачення даної категорії. Розглянемо поняття «домогосподарство», з точки зору економічного підходу. Так, згідно з рекомендаціями комісії ООН (1981 р.), домогосподарство засноване на побутовому устрої, в рамках якого окремі особи чи групи осіб забезпечують себе їжею і всім необхідним для життя [6, с. 68].

К. Макконнелл і С. Брю тлумачать домогосподарство як «економічну одиницю, яка складається з однієї або більше осіб, постачає економіку ресурсами та використовує отримані за них кошти для купівлі товарів і послуг, що задовольняють матеріальні потреби людини» [7, с. 771].

В. Жеребін, А. Романов у процесі фундаментальних досліджень економіки домогосподарств доходять висновку, що під домашнім господарством слід розуміти «господарство, яке ведеться одним або декількома індивідами, які проживають разом і мають загальний бюджет» [8, с. 16].

На думку В. Радаєва, домогосподарство є «сферою зайнятості, в якій члени сім'ї або між сімейного клану забезпечують своєю працею особисті потреби цієї родини (клану) в формі натуральних продуктів і послуг» [9, с. 209].

Б. Райзберг, Л. Лозовський, Е. Стародубцева в сучасному економічному словнику визначають домогосподарство як «один з трьох основних суб'єктів економічної діяльності». На їх думку, ця категорія «охоплює економічні об'єкти і процеси, що відбуваються там, де постійно проживає людина, сім'я» [10, с. 128].

Згідно з рекомендаціями Державного комітету статистики України, домогосподарство визначається як «певна кількість осіб (або одна особа), які спільно проживають в одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують або витрачають кошти. Ці особи мають перебувати в родинних стосунках або стосунках своєї родини, не перебувати в будь-яких із цих стосунків або бути в тих чи інших стосунках» [11].

Для того, щоб мати чітке уявлення, які ключові складові входять до сутності поняття «домогосподарства», необхідно зробити порівняльний аналіз вище викладених теорій (див. табл. 1).

Виходячи з аналізу поняття «домогосподарство» зарубіжних та вітчизняних науковців, можна зробити узагальнений висновок, що це поняття поєднує в собі одну та більше осіб, які задовольняють матеріальні особисті потреби, забезпечують себе їжею та постачають в економіку ресурси.

На підставі узагальнення підходів різних авторів до визначення «домогосподарство» пропонується таке авторське трактування поняття: «домогосподарство» – це соціально-економічне об'єднання, до складу якого входить як одна особа, так і добровільне об'єднання кількох осіб,

які можуть перебувати в родинних стосунках або не перебувати в них, з метою підтримки соціально-економічного статусу, розширення своїх індивідуальних можливостей, задоволення матеріальних та нематеріальних потреб.

Необхідно розуміти, що в сучасних умовах господарювання домогосподарство виступає як самостійне джерело економічного зростання та є одним із основних факторів розвитку економіки країни. Крім того, сектор домогосподарств впливає на якісну структуру ВВП та сприяє переходу до інноваційного типу економічного зростання. Тому роль домогосподарств в економіці України важко переоцінити. Так, у 2015 р. частка домогосподарств у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту (не враховуючи тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) становила 67,5% [11].

Важливу роль у розвитку економіки в цілому відіграють збереження домогосподарств, які виступають як джерела внутрішніх ресурсів. Наприклад, фінансові активи домашніх господарств у багатьох розвинених країнах є головним потенціалом громадського розвитку. Це підтверджується тим, що в країнах з розвинутою ринковою економікою фінансові накопичення домогосподарств дорівнюють ВВП, а інколи навіть перевищують його. Так, наприклад, в Японії вони становили 245% ВВП, у США – 300%, у Франції – 135% [12, с. 67].

Для більш повного розуміння сутності домогосподарства, необхідно розглянути функції та яку роль домогосподарство відіграє в економіці країни.

До основних функцій домогосподарства в основному відносять: функцію основного постачальника факторів виробництва, функцію основного споживача товарів і послуг та функцію формування та накопичення людського капіталу [13].

Найбільш важливими та інтенсивно досліджуваними функціями домогосподарств є споживча та охоронна функції. Вони зображають задоволення безпосередньо потреб людей, не залежно від характеру цих потреб (у їжі, одязі, житлові, освіті, відпочинку тощо), а також форми і способи їх задоволення. Якщо більш деталізовано поглянути на функцію споживання, то, крім задоволення потреб людини, ця функція формує попит на товари та послуги. Функція споживання, на думку авторів В. Здрока та М. Жука, є вагоміша серед інших, оскільки агреговане споживання усіх домогоспо-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз визначень поняття «домогосподарство» різних авторів

Основні характеристики	Автори					
	ООН [5, с. 68]	К. Макконнелл і С. Брю [6, с. 771]	В. Жеребін та А. Романов [7, с. 16]	В. Радаєв [8, с. 209]	Б. Райзберг і Л. Лозовський [9, с. 128]	Держкомстат України [10]
У складі 1 особа та більше осіб	+	+	+	+	+	+
Забезпечують себе їжею	+					+
Задовольняють матеріальні особисті потреби		+		+		+
Постачають в економіку ресурси		+		+	+	
Проживають в одному приміщенні			+			+
Перебувають у родинних стосунках						+

Джерело: побудовано автором на основі [6; 7; 8; 9; 10; 11]

дарств є рушієм економіки та створює можливості для економічного зростання у країні [13, с. 79].

Соціально спрямованою функцією домогосподарства є відтворювальна, яка відповідає за відтворення та розвиток людського капіталу у домогосподарстві. До людського капіталу можна віднести особливі та загальні знання людей, рівень їх ментального та фізичного здоров'я, рівень освіти, а також безпосередньо учасників системи домогосподарства.

Українською важливою для домогосподарств є функція заощадження, яка полягає у накопиченні фінансів після здійснення процесу споживання. З розвитком суспільства відбуваються процеси акумулювання заощаджень, тобто їх трансформація в інвестиційний потенціал або реалізація в інвестиційний продукт. Відповідно до таких процесів деякі вчені виділяють інвестиційну функцію [14, с. 23]. На нашу думку, на сьогодні, з точки зору їх фінансової однорідності, доцільним буде їх поєднання (див. рис. 1). Слід зазначити, що осядні процеси домогосподарств відіграють важливу роль у відновленні фінансової стабілізації у післякризовий період і забезпеченні інвестиційного потенціалу для модернізації та зростання економіки, оскільки вони потенційно спроможні акумулювати значний внутрішній ресурс країни [14, с. 1]. Це можуть бути інвестиції у земельні ділянки, засоби виробництва, людський капітал, інвестиції у знання та інноваційні технології тощо.

Домогосподарства виступають безпосередніми виробниками різних товарів та послуг для продажу та обміну, або для власного використання та накопичення. В сучасних умовах це найчастіше означає виробництво сільськогосподарської продукції, ремісництво, різноманітні ремонтні, будівельні та побутові послуги. Тому не менш важливою функцією, з економічної точки зору, є виробнича, яка зображає основну частину життєдіяльності домогосподарств. Вона проявляється у реалізації ресурсного потенціалу його членів, у суспільному та домашньому виробництві товарів та послуг.

У зв'язку з розвитком індивідуальної трудової діяльності чи фермерства виробнича функція потребує підкріплення основними науковими принципами організації праці для створення певних умов, які б забезпечили найбільш ефективне досягнення бажаного результату. Досягненню цієї мети сприятиме одна з функцій менеджменту – організаційна. Тому, на нашу думку, ці функції необхідно синтезувати для більш ефективного виробничого процесу.

Проаналізувавши загальноприйняті (класичні) та синтезовані (поєднані) функції домогосподарств в економіці, авторами виявлено, що значна частина діяльності домогосподарства, спрямована на побутове обслуговування своєї суспільної ланки та обслуговування споживчих товарів. Цей бізнес-про-

цес має на меті задоволення потреб споживачів, що спонукає до виділення ще однієї функції домогосподарства – господарсько-побутової. Метою такої функції, крім обслуговування, є ще задоволення особистих потреб членів домогосподарства, тобто придбання та утримання певного майна, продуктів харчування, одягу, взуття тощо. До цієї функції можна віднести також оплату житла та комунальних продуктів і послуг. Роль господарсько-побутової функції підтверджується певною мірою валових витрат у спільних витратах домогосподарств, а саме: за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, у 2015 р. найбільш вагомою статтею витрат є харчування – 55%, а на купівлю непродовольчих товарів та оплату послуг домогосподарства направляли 34% спільних витрат, на утримання житла (включаючи поточний ремонт), воду, електроенергію, газ та інші види палива пересічне домогосподарство витрачало десятю частину свого бюджету [11].

Ще однією функцією, яка не була розглянута у працях науковців, але заслуговує на увагу, на нашу думку, є функція обов'язкових платежів. До обов'язкових платежів відносять внески до бюджету відповідного рівня або до позабюджетного фонду, які здійснюються платниками в порядку та на умовах, визначених законодавчими актами. Це – податки, збори та мито [15]. У сучасному суспільстві саме внески до бюджету є основним джерелом доходів держави. Тому їх використовують як інструмент економічного впливу держави на структуру й динаміку суспільного відтворення та на напрями соціально-економічного розвитку суспільства [16]. Домогосподарства є важливою складовою фінансової системи країни, тому з метою самовідтворення й розвитку вони отримують доходи (від підприємницької діяльності, власності тощо), а з них відраховують до держбюджету визначений відсоток обов'язкових платежів. Питома вага витрат на сплату податків у загальних витратах та заощадженнях домогосподарств коливається в межах 4–6% [17]. Таким чином, домогосподарства України є одними із ста-

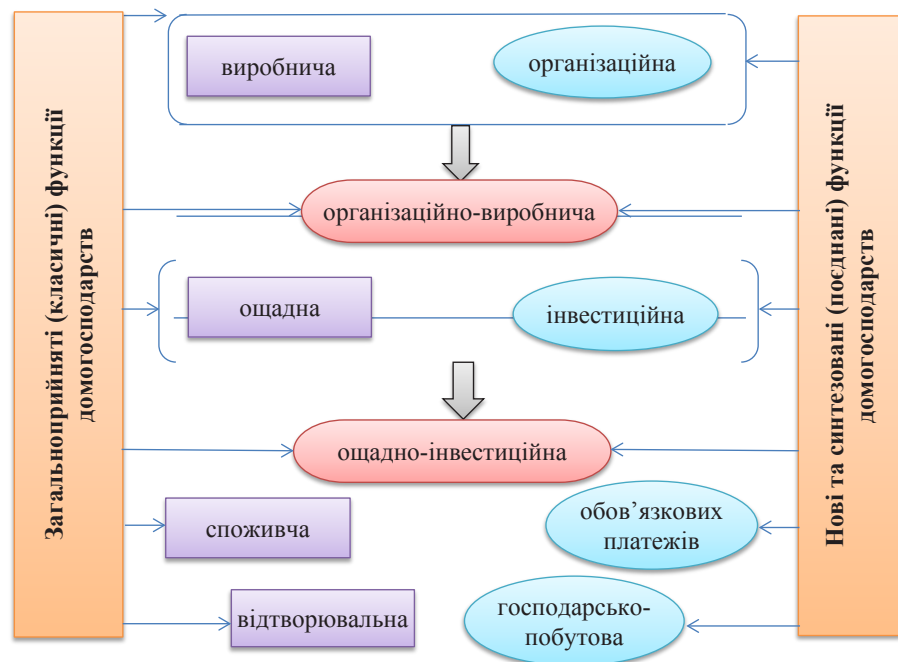

Рис. 1. Функції домогосподарств у сучасній економіці

Джерело: побудовано автором на основі [13; 14; 15]

більших платників податків, поповнюючи державний бюджет, що, у свою чергу, сприяє розвитку економіки держави.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно підкреслити, що поняття «домогосподарство» та «сім'я» є близькими за своїм значенням, але їх необхідно розрізнити, бо саме сім'я є складовим ядром домогосподарства.

Домогосподарство є кінцевим споживачем більшості товарів та послуг, що виробляються, тому воно забезпечує формування споживчого попиту, створюючи таким чином умови для функціонування всього ринкового механізму.

Під домогосподарством слід розуміти соціально-економічне об'єднання, до складу якого може входити як одна особа, так і добровільне об'єднання кількох осіб, які можуть перебувати в родинних стосунках або не перебувати в них взагалі з метою підтримки соціально-економічного статусу, розширення своїх індивідуальних можливостей, задоволення матеріальних та нематеріальних потреб.

У сучасних умовах домашні господарства відіграють важливу роль в економіці країни, це пов'язано із розвитком внутрішньої виробничої діяльності, яка проводиться окремими членами домогоспо-

дарств шляхом створення ринкових підприємств (фізичні особи-підприємці). Крім цього домогосподарство є постачальником факторів виробництва підприємствам-виробникам, і це не лише робоча сила, але й інші фактори виробництва.

Спільне споживання всіх домогосподарств країни є основним важелем впливу домогосподарств на економічну систему. Воно є рушійною силою економічного розвитку країни, тому що створює ринок збуту для товарів і послуг підприємств, які завдяки цьому мають змоги розвиватися й збільшувати ВВП країни.

У сучасній економіці домогосподарства відіграють важливу роль при формуванні доходів бюджетів усіх рівнів завдяки сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів). У результаті проведеного аналізу виділено загальноприйнятні (класичні) функції (виробнича, споживча, відтворювальна, заощаджувальна), синтезовані (поєднані) функції (організаційно-виробнича, ощадно-інвестиційна) та додаткові функції домогосподарств (обов'язкових платежів, господарсько-побутова).

Отримані наукові результати будуть використані в подальших наукових дослідженнях соціально-економічної діяльності домогосподарств за умови формування нової економіки.

Список літератури:

1. Сергеев Д. Институциональные особенности домохозяйств в постперестроечной России / Д. Сергеев // Универсальная научно-популярная онлайн энциклопедия. – М., 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/DOMOHozyastvo.html?page=0,0
2. Гончарова С. Причини та тенденції зміни рівня доходів населення за регіонами України / С. Гончарова, А. Семенченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 14(1). – С. 124–127.
3. Коцюрубенко Г. До питання про теоретичні основи фінансів домогосподарств / Г. Коцюрубенко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – № 38. – С. 100–102.
4. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : [монографія] / В. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.
5. Шаманська О. Прагматика реалізації дохідної поведінки домогосподарства в контексті сучасних тенденцій / О. Шаманська // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 1(40). – С. 112–118.
6. Демографічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://demography.academic.ru/1657>
7. Макконнелл К. Економікс: принципи, проблеми та політика / К. Макконнелл, С. Брю ; пер. з англ. – К. : Хагар-Демос, 2003. – 785 с.
8. Жеребін В. Рівень життя населення: Основні категорії, характеристики та методи оцінки / В. Жеребін, А. Романов. – М. : Юніті, 2002. – 592 с.
9. Радаєв В. Економічна соціологія. Курс лекцій : [навч. посібник] / В. Радаєв. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 368 с.
10. Райзберг Б. Современный экономический словарь / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 480 с.
11. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ukrcensus.gov.ua/information/definition>
12. Рыжановская Л. Национальная система сбережений / Л. Рыжановская // Финансы. – 2005. – № 5. – С. 67–71.
13. Здрок В. Управління економічною діяльністю домогосподарств: теорія, моделювання, практика / В. Здрок, М. Жук. – Львів : Растр-7, 2015. – 79 с.
14. Рамський А. Інвестиційний потенціал домогосподарств / А. Рамський. – К., 2014. – 190 с.
15. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
16. Гончарова С. Вивільнення найманих працівників: регіональні особливості : [наук. видання] / С. Гончарова, Ю. Сотнікова. – Х. : Вид-во ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 169 с.
17. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення: у цифрах і фактах (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=96595&cat_id=41296

Гончарова С. Ю.

Буряк И. В.

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнецца

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ДОМОХОЗЯЙСТВА И ЕГО РОЛИ В ЭКОНОМИКЕ

Резюме

Статья посвящена вопросам разработки сущности понятия «домохозяйство», предложенная авторская трактовка дефиниции «домохозяйства». Рассмотрены общепринятые (классические) функции домохозяйств, дополнительно выделенные и синтезированные (объединенные) функции. Предложенный авторский подход к составу и содержания функций домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, семья, функции домохозяйств, потребительская функция, воспроизводящая функция, сберегательно-инвестиционная функция, хозяйственно-бытовая функция, организационно-производственная функция.

Goncharova S. Y.

Buriak I. V.

Simon Kuznets Kharkov National University of Economics

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE OF THE HOUSEHOLD AND ITS ROLE IN ECONOMY

Summary

The article considers the study of the nature of the concept "household", the interpretation of the definition of the concept "household" is proposed by the author. The basic conventional (classic) features of household are examined; also its functions are singled out and synthesized (combined). An author's approach to the content of the household features is suggested.

Key words: household, family, household functions, consumer function, reproductive function, function of savings and investment function, household domestic function, organizational and productive function.